

ՀԱՃՈՅԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ԱԿՏԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բանասիր. գիտ. դոկտոր Լ. Գ. Բրուսյան

Ինչպես արդարացիորեն նշում է Ա. Պ. Սադոխինը, «սահմանված է, որ հաղորդակցման բնույթը, ձևը և ոճը մեծապես կախված են շփման առաջին ռոպեններից, իսկ երբեմն՝ վայրկյաններից: Գոյություն ունեն բազում... պարզ հնարքներ, որոնք թույլ են տալիս ցանկացած իրավիճակում դյուրացնել հաղորդակցման ամբողջ հետագա ընթացքը պայմանավորող սկզբնական փուլը: Այդ հնարքներից է ... *հաճոյախոսությունը* (ընդգծումը իմն է – Լ. Բ.)»¹:

Հաճոյախոսությունները տարբերվում են ըստ տեսակների՝ անկեղծ և կեղծավոր, արդյունավետ և երկիմաստ, տեղին և անտեղի և այլն: Հոգեաբանության մեջ առանձնացվում են հաճոյախոսություններին ներկայացվող մի շարք պահանջներ: Ի. Ն. Գորելովը և Կ. Ֆ. Սեդովն այդ մասին գրում են. «*Հաճոյախոսությունը* «փոքր ձևերից» է էպիդեյկտիկ պերճախոսության, որը գալիս է միջնադարի խոսքի մշակույթից, ասպետի՝ իր սրտի տիրուհուն գովաբանելու ավանդույթից... Հաճոյախոսությունը խոսողից պահանջում է գիտակցված խոսողական ջանքեր, ենթադրում է գեղարվեստականության, ստեղծագործ խոսքի միտում: Բնականաբար, լեզվի կրող տարբեր անհատները հաճոյախոսությունը կառուցելիս հետևում են տարբեր խոսողական ռազմավարությունների, և վերջիններիս ընտրությունը պայմանավորված է խոսողների անհատական ոճերի տարբերությամբ: Սակայն, ինչպես վերհանել են կենդանի շփման դիտարկումները, ... ներժանրային ռազմավարությունների ընտրության հարցում մեծ դեր ունի խոսքի հասցեատիրոջ լեզվական անհատականության բնույթը: Պատահական չէ, որ որպես հիմնական հոգեաբանական խորհուրդ այս ժանրում հանդես է գալիս «հասցեատիրոջ նկատմամբ սիրալիր ուշադրության և նրբագեղության» միտումը: Իրոք, հաճոյախոսությունը թելադրվում է գրուցակցին հաճույք պատճառելու ցանկությամբ: Իսկ մարդու մեջ դրական զգացմունքներ առաջ բերելու համար պետք է իմանալ նրա անհատականության, այդ թվում՝ լեզվական անհատականության յուրահատկությունները: Ուստի հաճոյախոսությանը ներկայացվող գլխավոր հոգեաբանական պահանջը համաչափությունն է... և իրավիճակայնությունը: Բացի այդ՝ հաճոյախոսությունը պետք է լինի անկեղծ և ոչ ծեծված, որը համապատասխանում է կոոպերատիվ շփման կանոններին»²:

¹ А. П. Садохин, Межкультурная коммуникация, М., 2010, էջ 139:

² И.Н. Горелов, К.Ф. Седов, Основы психолингвистики, М., 2015, էջ 180-181:

1. Հաճոյախոսությունն արվում է տարբեր դրդապատճառներով: Դա, առաջին հերթին, գործուն հնարք է, որը թույլ է տալիս «նվաճել զրուցակցի համակրանքը և դնել տևական ու արդյունավետ շփման հիմքերը»³: Հաճոյախոսություններ անում են նաև քաղաքավարությունից ելնելով: Մյուս կողմից՝ շատ հաճախ հաճոյախոսություններն արվում են փոխադարձ հաճոյախոսության արժանանալու ցանկության մղումով. *Կկուն գովում է աքլորին նրա համար, որ աքլորը գովում է կկվին*: Գովեստի խոսքի երկկողմ բնույթի կապակցությամբ Ֆ. Լառոշֆուկոն ասում էր. «Սովորաբար ուրիշներին գովում ենք սոսկ մեր հասցեին գովեստ լսելու համար»: Գոյություն ունեն նաև ներքին այլ դրդապատճառներ. «Մենք երբեմն գովերգում ենք մարդու բարեմասնությունները, որպեսզի ստորացնենք մեկ ուրիշին»⁴: Վերջապես, հաճոյախոսության հեղինակի մտադրություններից կարելի է առանձնացնել նաև քծնանքը, անձնական շահը:

Հասցեատիրոջ վրա ներգործության և հաճոյախոսական բառերի ընդհանուր արժեքավորության տեսանկյունից նշենք, որ առաջին հերթին հաճոյախոսությունը բավարարում է մարդու հոգեբանական կարևորագույն պահանջմունքը՝ դրական զգացումների պահանջմունքը, և ունի դաստիարակչական նշանակություն: Բացի այդ՝ ուրիշների դրական որակները նկատելու ունակությունը մեզ օգնում է ավելի լավ հատկանիշներ տեսնել հենց մեզանում ⁵:

Վ. Վ. Մայակովսկին ասում էր. «Հաճոյախոսությունները ջրի պես սանդի մեջ ծեծելով՝ մարդիկ ազնիվ արարքներ են գործում»: Իսկ Վիկտոր Հյուգոն գովեստի խոսքերը համեմատում էր քողի վրայից համբույրի հետ: Հետևաբար հաճոյախոսության արժեքը նաև միմյանց հաճույք պատճառելու մեջ է:

Այսպիսիով, հաճոյախոսության՝ որպես խոսողական գործողության արժեքն այն է, որ դնում է արդյունավետ հաղորդակցության հիմքը, լավ հարաբերություններ է հաստատում զրուցակցի հետ, նրան քո նկատմամբ դրական է տրամադրում, բարձրացնում է տրամադրությունը, ունի դաստիարակչական նշանակություն, վեր է հանում ինչպես հասցեագրողի, այնպես էլ հասցեատիրոջ (ինքնա)գնահատականը:

2. Դիտարկենք նաև հաճոյախոսության մյուս կողմը՝ *արծագանք-պատասխանները*: Թեև մարդկանց մեծամասնությունը սիրում է հաճոյախոսություններ լսել, դրանց ընկալում-արծագանքները լինում են տարբեր՝ պայմանավորված բազմաթիվ գործոններով, այդ թվում՝ միջմշակութային տարբերություններով:

Ընդհանուր առմամբ հաճոյախոսություններն ընդունվում են մեծ բարեհաճությամբ, քանզի ամեն մարդու սրտով է բուն փաստը, որ իրեն

³ А.П. Садохин, նշվ.աշխ., էջ 139:

⁴ Ф. Ларошфуко, Суждения и афоризмы, М., 1990:

⁵ А. Soon, How to give a good compliment, [http://lifecoachesblog.com]:

ուզում են ականջահաճո որևէ բան ասել, և հնարավոր վրիպումները հեշտությամբ ներվում են: Սակայն լինում են իրավիճակներ, երբ հաճոյախոսությունը ընկալվում է «-» նշանով: Այսպես, ականջահաճո խոսքին կարող է հակառակ իմաստ տալ առանձնահատուկ ժպիտը, որն այդ խոսքը վերածում է հեգնանքի: Կամ՝ հասցեատիրոջ մոտ այլ զուգորդումներ, բացասական զգացումներ կարող է հարուցել երկիմաստ հաճոյախոսությունը կամ «հաճոյախոսություն»-քծնանքը: Ի պատասխան հնչող «*Դա ընդամենը հաճոյախոսություն է*», «*Դուք շողորորթում եք*» և այլ արտահայտությունները վկայում են, որ ասվածը չի արտացոլում իրականությունը, քծնանք է: Մյուս դեպքը, երբ հաճոյախոսությունը կարող է չընդունվել, սխալ հասկացվել և ընկալվել որպես քծնանք, այն է՝ երբ հասցեագրողը և հասցեատերը «ենթակա - ղեկավար» հարաբերությունների մեջ են: Հենց այս պատճառով է, որ ենթակաները հաճախ խուսափում են իրենց ղեկավարներին հաճոյախոսություններ անելուց: Երբեմն հաճոյախոսությունը չեն ընդունում՝ ելնելով այն ևս մեկ անգամ լսելու ցանկությունից. հաճոյախոսություն չընդունելու այս մարտավարությունը կարելի է դիտարկել որպես հաճոյախոսության առիթի ստեղծում: Ինչպես ասում էր Լառոշֆուկոն, «Գովասանքից խուսափելը այն կրկնելու խնդրանք է»⁶:

Այսպիսով, հաճոյախոսության խոսողական ակտը նման ակտերի մի տեսակն է, որը, իր հերթին, ներկայացված է լինում համապատասխան բառերի բնույթի բազմազանությամբ, հասցեատիրոջ կողմից այն ընդունելու/չընդունելու տարբեր մարտավարություններով և բնութագրվում է մտադրությունների տարբերությամբ:

3. Հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև հաճոյախոսության ուսումնասիրումը *գենդերային տարբերությունների* տեսանկյունից: Ընդունված է ասել, թե հաճոյախոսություններ հարկավոր է անել միայն կանանց, որ երկու-երեք ծեծված հաճոյախոսությամբ կարելի է շոյել նրանց ինքնասիրությունը, որ տղամարդիկ հաճոյախոսություններ չեն սիրում: Իրականում դա խոր մոլորություն է: Եվ իրականում, ինչպես վկայում են դիտարկումները, հաճոյախոսություններ ստանալ սիրում են ինչպես կանայք, այնպես էլ տղամարդիկ: Իսկ այն սխալ կարծիքը, թե տղամարդիկ հաճոյախոսություններ չեն սիրում, բացատրվում է նրանով, որ, նախ, վերջիններս, որպես «մարդկության ավելի զուսպ կես», քողարկում են իրենց վերաբերմունքը (անշուշտ, դրական) հաճոյախոսության նկատմամբ (եթե դա քծնանք չէ): Մինչդեռ կանայք, լինելով տղամարդկանցից ավելի զգացմունքային, հաճոյախոսություն ստանալիս չեն թաքցնում իրենց հույզերը, իրենց ուրախությունն ու բավականությունը և ներքուստ միշտ պատրաստ են հաճոյախոսություն ստանալու. չէ՞ որ, ինչպես հայտնի է, «կանայք ականջներով են սիրում»,

⁶ Փ. Լառոշֆուկո, նշվ. աշխ.:

նրանց օդի պես անհրաժեշտ է «խոսքով շոյվելը» (ձևակերպումը Ն. Ի. Ֆորմանովսկայայինն է): Ընդ որում, հաճոյախոսութեան նկատմամբ երկու սեռերի վերաբերմունքը դրսևորվում է նաև նրանում, որ կինը չի հոգնում հաճոյախոսություններ լսելուց, նա պետք է անդադար լսի դրանք՝ ինքնագնահատությունը և ինքնավստահությունը պահպանելու համար: Այուս կողմից, շատ մշակույթներում հենց տղամարդիկ են հաճոյախոսություններ անում կանանց, այլ ոչ հակառակը. տղամարդիկ՝ որպէս «ուժեղ սեռ», կարող են իրենց թոյլ տալ «երես տալ» կնոջը՝ իրենց դիրքի բարձունքից նրան հաճելի խոսքեր ասելով: Գոյություն ունի ևս մեկ գործոն. արտաքինին վերաբերող հաճոյախոսություններ անում են հիմնականում կանանց (բայց ո՛չ տղամարդկանց), դե՛ իսկ գովել կարելի է և՛ գլխարկը, և՛ նոր սանրվածքը, և՛ զգեստը և այլն, և այլն: Թվարկել կարելի է շատ և շատ երկար: Եվ վերջապես, կինը դարեր շարունակ, չնայած գենդերային խտրականությանը, տղամարդկանց համար երկրպագության, սիրո առարկա և մուսա է եղել. «...հայտնի է, որ աշխարհում լավագույն խոսքերն ասվել են կնոջը կամ կնոջ մասին...»⁷: Վերոշարադրյալը վկայում է տղամարդկանց և կանանց միջև հաճոյախոսությունների բաշխման անհավասարաչափության մասին. կանայք ավելի հաճախ են ստանում դրանք, թեև տղամարդիկ ոչ պակաս են սիրում ստանալ հաճոյախոսություններ:

4. Այժմ հաճոյախոսության խոսողական ակտը դիտարկենք *միջմշակութային տարբերությունների և նմանությունների* լույսի ներքո. չէ՞ որ նպատակադրման նմանությամբ հանդերձ՝ հաճույք պատճառել զրուցակցին, հաճոյախոսության արտահայտման ձևը, ինչպես նաև դրա ընկալումը հաճախ շատ տարբեր են լինում տարբեր մշակույթներում: Եվ դա պայմանավորված է այս կամ այն մշակույթը կրողների հոգեկերտվածքով, զրուցակիցների սեռով և տարիքով, այս կամ այն հասարակության մեջ զգացմունքների, մասնավորապես համակրանքի արտահայտման ընդունված նորմերով: Էականորեն տարբերվում են նաև հաճոյախոսությունների արձագանքները տարբեր, երբեմն անգամ իրար բավականին մոտ մշակույթներում: Ուստի զարմանալի չէ, որ որևէ հասարակության մեջ որպես գովեստ գործածվող արտահայտությունը կարող է մեկ այլ հասարակության մեջ ընկալվել որպես քծնանք, իսկ մեկ ուրիշում՝ անգամ որպես վիրավորանք:

Այսպես, «անգլամերիկյան մշակույթը խրախուսում է մարդկանց մասին գովեստով խոսելը՝ սեփական աչքում նրանց բարձրացնելու նպատակով: Իսկ ճապոնական մշակույթում, հակառակը, մարդու երեսին ասված գովասանքը չի խրախուսվում, մինչդեռ հավանության է արժանանում սեփական անձի մասին «վատ» խոսելը»:⁸ Հաճոյախոսությունների առումով

⁷ “В.Г. Гак, В поисках истины // Логический анализ языка. Избранное. 1988-1995, М., 2003, էջ 598:

⁸ А. Вежбицкая, Язык. Культура. Познание, М., 1997, էջ 398-398:

ժլատ ճապոնացիները (ի պատասխան գովեստի երախտագիտության՝ հատուկ ձև ունենալով հանդերձ) ամերիկացիների շուրթերից հնչող ուղղակի հաճոյախոսությունները ընկալում են որպես քծնանք, այլ ոչ անկեղծ գովասանքի արտահայտություն:

Հայտնի է, որ ԱՄՆ-ում աշխատավայրում կնոջն արված հաճոյախոսությունը (նրա արտաքինի, զգեստի և այլնի առիթով) կարող է դիտվել որպես սեռական ոտնձգություն, որի համար կարելի է և դատարանում հայտնվել՝ բանտարկվել, հսկայական տուգանքներ վճարել (դրանից, ի դեպ, շատ ամերիկյան ֆեմինիստուհիներ չվարանեցին օգտվել):

Եթե ԱՄՆ-ում կնոջը հաճոյախոսություն անելը երբեմն կարող է շատ վտանգավոր լինել, ապա Իտալիայում, որտեղ գեղեցիկի պաշտամունքը համատարած է, «ընդունված է հիանալ կնոջով ու չթաքցնել դա: Իտալացի տղամարդկանց դրական է բնութագրում այն, որ նրանք հիանում, իսկ գլխավորը ցուցադրում են իրենց հիացմունքը ցանկացած կնոջ՝ տգեղ, ծեր, երիտասարդ, հիմար, գեղեցիկ՝ բոլորին անխտիր... Թող խաղ լինի, բայց դա մի խաղ է, որը հոգու խորքում դուրեկան է անգամ ամենամոլեգին ֆեմինիստներին»:Ց Մինչդեռ մահմեդական երկրներում, օրինակ, չի կարելի է հաճոյախոսել զրուցակցի կնոջը: Եվ դա այն դեպքում, երբ արաբական աշխարհի երկրներում ընդունված է շփվելիս հաճոյախոսություններ շռայլել միմյանց:

Թեև, ինչպես արդեն նշվել է, կանայք ընդհանուր առմամբ սիրում են հաճոյախոսություններ լսել, այստեղ էլ, սակայն, առկա են միջմշակութային տարբերություններ: Բերենք մեկ օրինակ, թե հաճոյախոսություններին ինչպես են արձագանքում իրավամբ «հաղթանակած ֆեմինիզմի պատվար» համարվող Սկանդինավիայի կանայք, նյութը քաղվել է «Սկանդինավուհիները խարդավանք են փնտրում տոնական շնորհավորանքներում» հատկանշական վերնագրով լրագրային հոդվածից. «Մարտի 8-ը, ինչպես միշտ, անցավ տիկնանց իրավունքների համար պայքարի նշանաբանով: Այլ երկրների համար բնորոշ ծաղիկները, հաճոյախոսությունները, փոքրիկ նվերներն ու նրբակրթության այլ դրսևորումները սկանդինավուհիներից շատերը Կանանց տոնի օրը մերժում են՝ այդտեղ տեսնելով ինչ-որ փորձ՝ վերադառնալու հասարակության նահապետական կառուցվածքին, որում «թույլ սեռը» տղամարդկանց ենթակայության տակ է»⁹:

Այն մասին, թե որքան տարբեր են հաճոյախոսությունների արձագանքները՝ պայմանավորված տարբեր մշակութային ավանդույթներով, մի հարցազրույցում խոսում է Նյու Յորքի Կոլումբիայի համալսարանի պրոֆեսոր Ֆրանկ Միլլերը, որն այնտեղ ռուսաց լեզու է դասավանդում և շատ է շփվում ռուսների հետ. «...ամերիկացին հաճույքով կընդունի հաճոյախոսությունը,

⁹ А.В. Павловская, Италия и итальянцы, М., 2006, էջ 234-235:

¹⁰ “Новое время”, 2010, 11 марта:

իսկ ռուսն անպայման կսկսի հրաժարվել՝ «Ինչ եք ասում, պետք չէ» կամ «Հանկարծ աչքով չտանք»¹¹:

Հատկանշական է, որ շատ մշակույթներում որպես հաճոյախոսություն գործածվում են համեմատությունները կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների հետ, ընդ որում այն, ինչ հաճոյախոսություն է համարվում մեկ մշակույթում, կարող է միանգամայն անհասկանալի, նույնիսկ վիրավորական լինել մեկ ուրիշում: Այսպես, ռուս մշակույթում «*птичка, рыбонька, сокол, орленок*» (թռչնակ, ձկնիկ, բազե, արծվիկ) փաղաքշական, գովաբանող անուններ են¹²: Ըստ Ի. Ն. Գորելովի և Կ. Ֆ. Սեդովի՝ «այլ մշակույթի կրողների վրա շատ տարօրինակ տպավորություն կարող են թողնել կանանց հասցեին արվող որոշ հաճոյախոսություններ: Հնդկաստանում կնոջը կարելի է հաճոյանալ՝ նրան համեմատելով կովի հետ, իսկ նրա քայլվածքը՝ փղի քայլվածքի հետ: Ճապոնուհու համար լավ հաճոյախոսություն է համեմատությունը օձի հետ, բաշկիրուհու համար՝ ձևի ու շարժումների կատարելությունը մարմնավորող տզրուկի: Ռուսական մշակույթում «Гусыня» (սագ) դիմելաձևը վիրավորանք է կնոջ համար: Եգիպտոսում դա քնքուշ հաճոյախոսություն է»¹³: Հայաստանում տղամարդու համար հաճոյախոսություն կարող է լինել նրան առյուծի, արծվի հետ համեմատելը: Երեխային փաղաքշորեն անվանում են գառնուկ, իսկ ջեյրանի հետ համեմատությունը հաճոյախոսություն է կնոջը:

Հայ իրականության մեջ, օրինակ, մի կողմից՝ տոնական սեղաններին կանանց հասցեին հնչում է շռայլ գովասանք (մենք անգամ աշխարհում նմանը չունեցող «կանանց միամսյակ» ենք սահմանել, երբ ամեն օր գովաբանում ենք, ժպիտներ, ծաղիկներ ու հաճոյախոսություններ ենք նվիրում կնոջը), իսկ մյուս կողմից՝ առօրյա կյանքում մի տեսակ դժվարությամբ ենք հաճոյախոսում միմյանց: Այստեղ դեր ունեն կենցաղային դժվարությունները, նաև մեր հոգեկերտվածքը: Ուզում եմ մեջբերել հայ մեծ դերասան և հասարակական գործիչ Սոս Սարգսյանի խոսքերը: «Կոմսոմոլսկայա պրավդա» թերթին տված հարցազրույցում (2009 թ., դեկտեմբեր, թիվ 50) նա ասում է. «Փրկարար սուտը հզոր բան է: Անգամ տգեղ կնոջը կարելի է հաճոյախոսություն անել, ուրախացնել նրան: Իմ ժողովուրդն ունի պետական... ճշմարտություն»¹⁴:

Իսկ ինչպես ենք մենք ընկալում հաճոյախոսությունները, եթե դրանք լավ, անկեղծ հաճոյախոսություններ են: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ հայերը, հատկապես հայկական սփրույնում են հերքել հաճոյախոսությունները՝ ասելով. - «Ոչ, այդպես չէ», «Ինչ եք ասում, հակառակը» և այլն: Այստեղ զգացվում է հոգեկերտվածքը. անվստահությունը զրուցակցի նկատմամբ,

¹¹ “Русский язык за рубежом”, 2011թ., N 3, էջ 106:

¹² М. Феллер, Как рождаются и живут слова, М., 1964, էջ 59:

¹³ И.Н. Горелов, К.Ф.Седов, նշվ.աշխ., էջ 132:

¹⁴ “Комсомольская правда”, 2009, N 50:

միտվածությունը ինչ-որ թակարդ, ինչ-որ գաղտնի, քողարկված իմաստ վերհանելուն, ինչպես նաև մեր կաշկանդվածությունը, հաճոյախոսություններ ստանալու փորձի պակասը: Հարկ է ընդգծել, որ ասվածը մեծապես վերաբերում է միջին և բարձր տարիքի կանանց: Մերօրյա երիտասարդ սերունդը՝ ի դեմս դեռատի կանանց, օրիորդների և աղջնակների մեծ արժանապատվությամբ, երախտագիտության խոսքերով են ընդունում հաճոյախոսությունները՝ թերևս ամենաթափանց ամերիկանացման ազդեցության ներքո:

Ամփոփելով ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ տարբեր լեզվամշակույթներում հաճոյախոսության խոսողական ակտի գործառության ողջ նմանությամբ հանդերձ առկա են էական տարբերություններ, որոնք արտացոլում են լեզվակիրների հոգեկերտվածքի ազգային առանձնահատկությունները: Իսկ ավարտել ուզում եմ Բուլատ Օկուջավայի խոսքերով. «Եկեք հաճոյախոսենք միմյանց: Չէ՞ որ / Այդպես պարզևում ենք սիրո երջանիկ պահեր»:

Л. Г. Брутян. Анализ речевого акта комплимента. В статье делается попытка всестороннего анализа комплиментов, как риторического приема. Рассматриваются, в частности, ценность комплиментов с точки зрения эффективной коммуникации, мотивы говорения комплиментов и их принятия/непринятия. Помимо этого, речевой акт комплимента анализируется в свете гендерных и межкультурных сходств и различий. Показывается, что при всем сходстве функционирования речевого акта комплимента, есть и существенные различия, отражающие особенности менталитета носителей языка.

L.G. Brutian. An analysis of speech act of a compliment. In the paper, an attempt is made to thoroughly analyse the speech act of a compliment as a rhetorical device. In particular, the value of compliments from the viewpoint of effective communication, as well as the motives of compliment making and accepting/non-accepting are being considered. In addition, the speech act of a compliment is analysed in the light of gender and intercultural similarities and differences. It is shown that with all the similarities in the functioning of the speech act of a compliment, there are essential differences that reflect the peculiarities in the mentality of the language bearers.